
Jasna Fischer

TRIDESET LET DELA INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA*

Veliko simbolike je v dejstvu, da so v letu, ko praznujemo 30 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, padli zadnji ideološki pomisleki ob želji delavcev inštituta, da svojo ustanovo preimenujemo v Inštitut za novejšo zgodovino in tudi z naslovom natančnejše določimo njegovo mesto v slovenski zgodovinopisni znanosti. Značilno je, da se je podobna želja vedno znova ponavljala v zadnjih tridesetih letih, posebej pa ob pregledu dela ob inštitutovi deseti in petindvajseti obletnici, pa ni naletela na odobravanje. Dve uradni pobudi sta bili dani leta 1974 in leta 1985 in bili obakrat zavrjeni z istim argumentom – da politični trenutek ni primeren in bi »v javnosti izzvala vprašanja in dileme ali gre za opuščanje vodilne vloge delavskega razreda«. Obenem je bil ves čas prisoten strah, da želi inštitut hkrati s spremembo imena spremeniti tudi svoj delovni program. Kot da bi ime ustanove določalo program in ne v stroki dogovorjen koncept znanstvenega raziskovanja celotne slovenske narodne zgodovine, znotraj katerega ima zgodovina delavskega gibanja svoje ustrezno mesto! Trideset let dela in razvoja kolektiva je moralo miniti, da je dokončno premagano mnenje, ki je pobudnike in ustanovitelje vodilo, da so konec petdesetih let ne samo v Sloveniji, ampak tudi v Jugoslaviji začeli ustanavljati tovrstne inštitute. Poleg želje, da odpravijo dotedanjo razdrobljenost, nenačrt-nost in nepovezanost raziskovanja zgodovine delavskega gibanja in združijo moči in sredstva, je prevladovalo mnenje, da je zgodovino delavskega gibanja potrebno raziskovati ločeno od narodne zgodovine. Že po prvem desetletju je posvet, pripravljen ob prvi desetletnici inštituta, opozoril na nevzdržnost in neznanstvenost takšnega koncepta, pa se je očitno dovolj trdoglavo zasidral, da je moralo miniti še dvajset let, da so zmagali argumenti zgodovinarjev in je inštitut dobil tudi politično soglasje za preimenovanje. Avtonomnost stroke ob vsem tem je bila seveda dolga leta nepomembna.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja je ustanovil Izvršni svet Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije. Odredba z dne 10. julija 1959 je določala,

---

* O delu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja so bili do sedaj objavljeni štirje pregledi: Bogdana Osolnika in Franceta Škerla v Prispvkih za zgodovino delavskega gibanja leta 1970, Toneta Ferenc-a v publikaciji Inštitut za zgodovino delavskega gibanja ob dvajsetletnici leta 1979 in Jasne Fischer v Prispvkih za zgodovino delavskega gibanja leta 1984.

da inštitut »znanstveno proučuje delavsko gibanje, delovanje Komunistične partije in ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v LR Sloveniji«. Obenem naj bi zbiral, urejal, evidentiral in proučeval arhivsko in spominsko gradivo, čuval muzejske predmete, organiziral razstave, ter izdajal znanstvene, strokovne in poljudne publikacije ter sodeloval s sorodnimi ustanovami doma in v tujini. Zamisel uredbe, naj inštitut opravlja delo na vseh področjih zgodovinskega delovanja, to je na področju zbiranja in urejanja arhivskega gradiva, objavljanja virov, samostojnih temeljnih raziskav in publicističnega dela, je bila zaradi kadrovskih in finančnih težav, ki so se pojavile že v prvem letu po ustanovitvi, preveč širokopotezna. V inštitutu so se v glavnem zbrali sodelavci zgodovinskega oddelka CK ZKS in Muzeja narodne osvoboditve Slovenije. Leta 1960 je imel inštitut z združitvijo dveh kolektivov 80 stalnih in 15 honorarnih sodelavcev, med njimi jih je samo 16 imelo znanstvene in strokovne nazive, nihče pa še doktorata znanosti. Značilno je bilo tudi, da so prvih dvanajst let inštitut vodili ravnatelji, določeni iz vrst družbenopolitičnih delavcev, preden je dobil za ravnatelja zgodovinarja, strokovnjaka iz vrst kolektiva.

Načrtnejše delo na znanstvenoraziskovalnem področju so ovirale vsakodnevne naloge, ki so bile zgolj usluge in zbiranje gradiva za razne naročnike. S prehodom na samostojno financiranje raziskovalnih nalog iz Sklada Borisa Kidriča – leto in pol je bil inštitut financiran iz republiškega proračuna – se je položaj še zaostрил. K raziskovalnemu delu so bili namreč prisiljeni tudi sodelavci, ki niso bili zgodovinarji. To je povzročilo izjemno velik osip delavcev, ki niso zmogli zahtevnega raziskovalnega dela. Rešitev so želeli najti tudi v lastni založniško-komercialni dejavnosti. Finančni rezultati pa so bili kljub vsem naporom skromni. Razmere so se zaostriale do take mere, da je o problemih inštituta poleti 1961 razpravljala najprej Zgodovinska komisija CK ZKS, spomladi 1962 pa še posebna komisija Izvršnega sveta, ki je predlagala, da se inštitut in muzej ločita. Dan je bil tudi predlog, da se iz sestave inštituta loči tudi arhiv, ki bi se organiziral kot poseben oddelek Arhiva Slovenije. V Inštitutu bi ostala le priročna knjižnica. Poleti istega leta je Izvršni svet spremenil uredbo o ustanovitvi inštituta, določil, da je inštitut znanstveni zavod, Muzej narodne osvoboditve kot notranja organizacijska enota inštituta pa je postal samostojna muzejska ustanova z novim imenom Muzej ljudske revolucije.

Ob ustanovitvi je inštitut dobil bogato arhivsko in knjižnično gradivo, ki ga je že med vojno začel zbirati Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS in ga je hranil Muzej narodne osvoboditve Slovenije. Opozoriti je treba, da bi lahko določilo ustanovitvene uredbe, da pride v sestavo inštituta »v sporazumu s CK ZKS Zgodovinski arhiv CK ZKS«, zavedlo v zmotno prepričanje, da je inštitut ob ustanovitvi dobil tudi gradivo, ki ga je hranil ta arhiv. Po ločitvi Muzeja ljudske revolucije od inštituta 1. junija 1962 je arhivsko gradivo ostalo v inštitutu in ni bil sprejet predlog, da bi se gradivo izročilo Arhivu Slovenije. Ostalo je v inštitutu ne samo v hrambo in urejanje, ampak tudi kot osnova za raziskovalno dejavnost. S posebnim dogovorom sta inštitut in muzej uredila vprašanje knjižnice ter priprav in izdajanje zbirke virov Fotografski dokumenti o boju KPS. Muzeju je bila izročena specialna

muzejska literatura ter drugi komplet partizanskega, okupatorskega in kvizlinškega tiska, v inštitutu pa sta ostala prvi in tretji komplet tega tiska.

S to organizacijsko spremembo se je začela postopna notranja konsolidacija inštituta, tako programska kot kadrovska. Predvsem je postalo jasno, da bo pisanje zgodovine delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja zahtevalo precej daljši čas in več in boljše usposobljenih raziskovalnih in strokovnih delavcev. Organizacijska shema inštituta se po izločitvi Muzeja ljudske revolucije ni več bistveno spreminjala. Oblikovane so bile tri organizacijske enote. Znanstveno raziskovalno delo je bilo sprva organizirano v dveh zgodovinskih oddelkih, dokler se ni oblikovala enovita znanstveno raziskovalna enota. Knjižnica je bila sprva temeljna organizacijska enota, kratek čas t.i. »priročna«, nato pa je bila priključena k znanstveno raziskovalnemu oddelku. Arhivski oddelek hrani in ureja arhiv delavskega gibanja do leta 1941 in partizanski civilni arhiv, partizanski vojaški, nemški, italijanski okupacijski in kontrarevolucionarni arhiv in arhiv po letu 1945 ter zbirko partizanskega, okupatorjevega in kolaboracionističnega oziroma kontrarevolucionarnega tiska, knjig, brošur, periodike in drobnega tiska. Tretja organizacijska enota tajništvo opravlja upravno-pravne, splošno-kadrovske, finančno-računovodske, administrativno-tehnične naloge in hišniška dela.

Po organizacijski spremembi leta 1962 so bile energije uspešno usmerjene v pravo kadrovskih in programskih usmeritev in sprememb. Ključno vprašanje dobrega dela vsakega kolektiva, ne le znanstvenega, so ljudje in programi, oboje trdno povezano in ustvarjalno prepleteno. Inštitut pri vzpostavljanju te nujne povezave ni imel vedno srečne roke, na kar so vplivale – ne da bi se opravičevali – pre pogosto tudi okoliščine zunaj kolektiva. Modra in dobra kadrovska politika je žal še najmanj odvisna od dobrih namenov. Trdna odločitev za strokovno okrepitev inštituta, sprejeta v prvem desetletju, se je tudi spotikala. Prva doktorja znanosti, znanstveno formirana še zunaj inštituta, sta prišla sredi prvega desetletja inštitutovega dela, ob njiju so rasli novi že v kolektivu. Inštitut se je hkrati postopno kadrovsko krepil z novimi mladimi zgodovinarji z jasno določenimi znanstvenimi ambicijami. Odločitev za znanstveno in strokovno usposabljanje lastnega znanstvenega kadra je zrasla na teh zdravih znanstvenih ambicijah in postala osnova dolgoročnejske kadrovske politike inštituta. Zaostrila so se merila za kadrovanje. Že dve desetletji so obvezni za mlade znanstvene delavce študij tretje stopnje in obramba doktorskih disertacij ter strokovni izpiti za arhivske in bibliotekarske delavce. Obvezne so tudi volitve znanstvenega kadra zunaj matične ustanove na ustreznih fakultetah ljubljanske univerze. Na dogovorjenih načelih kadrovske politike vztrajamo, pri čemer se zavedamo, da le ni vse odvisno od nas samih. Nenehne spremembe načina financiranja znanstvenega dela pri nas v zadnjih tridesetih letih, pri čemer je zgodovino pisje imelo največkrat samo politično priznan poseben pomen – velja pa to ne samo za zgodovino pisje, ampak za vse t.i. humanistične in družboslovne znanosti! – niso dovoljevale redne načrtne nujne obnove znanstvenega in strokovnega kadra. Bolj je bila odvisna od iznajdljivosti inštitutskega vodstva kot pa od znanstveno utemeljenih programov dolgoročnejske kadrovske politike. V

tem pogledu je bilo najtežje obdobje med leti 1966 in 1971 ter 1980 in 1986. Zaposlovanje novih raziskovalcev ni teklo enakomerno, v omenjenih letih pa je bilo skoraj popolnoma prekinjeno ali celo za leta ustavljeno. Bistveno se je položaj izboljšal šele z akcijo Raziskovalne skupnosti Slovenije »2000 mladih raziskovalcev« pred tremi leti, ki vsaj do sedaj in upamo, da bo tako tudi vnaprej, omogoča načrtnejše zaposlovanje nadarjenih mladih raziskovalcev. Pri vseh problemih, s katerimi se je inštitut ukvarjal v svoji tridesetletni zgodovini, pa je treba posebej poudariti, da v zadnjih dvajsetih letih skoraj ne pozna fluktuacije med svojimi znanstvenimi in strokovnimi delavci. Redki posamezniki iz naših vrst so resda odšli na ugledna, največkrat vodilna delovna mesta in samo potrjujejo to pravilo. Na inštitutu dela danes 41 delavcev, med njimi 28 diplomiranih zgodovinarjev na raziskovalnem, arhivskem in bibliotekarskem področju. Kvalifikacijska sestava je ugodna, opozoriti pa je treba, da je bila konec sedemdesetih let primerjalno še boljša. Precej čez pametno mero se je podaljšal čas študija tretje stopnje in pisanje doktorskih disertacij, čeprav je res, da so do sedaj branjene magistrske naloge obširna temeljna raziskovalna dela, nekatera tudi objavljena delno ali v celoti kot samostojne knjižne publikacije. Kljub vsemu pa je treba vedeti, da je upočasnjena, če lahko uporabim ta izraz, organska notranja rast in nam že primanjkuje kadra, ki ga nekateri imenujejo mentorski. Tudi če je trenutek slavnosten, ne smemo pozabiti na dejstvo, da je od zadnje obrambe doktorske disertacije minilo že celih enajst let, kar je bridko opozorilno znamenje. Na inštitutu sedaj dela sedem doktorjev znanosti, razen enega so vsi znanstveni svetniki oziroma redni univerzitetni profesorji. Dva predavata kot redna profesorja na Filozofski fakulteti in Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, eden kot izredni profesor na Filozofski fakulteti in Pedagoški fakulteti v Mariboru. Šest jih sodeluje kot mentorji študentom tretje stopnje in doktorandom ter v fakultetnih komisijah za volitve znanstvenih delavcev. Sedem asistentov ima končan študij tretje stopnje. Osem sodelavcev pripravlja doktorske disertacije. Pet mladih raziskovalcev študira na tretji stopnji, dva jo bosta letos tudi zaključila. Arhivski in bibliotekarski delavci so vsi opravili strokovne arhivske in bibliotekarske izpite, tri delavke tudi specialistične. Ko govorimo o možnostih strokovnega razvoja arhivskih delavcev in njihovega napredovanja, pa moramo opozoriti, da je žal razpadel sistem pridobivanja višjih arhivskih nazivov, ki je bil urejen v okviru Skupnosti arhivov Slovenije in to nikakor ne vpliva vzpodbujevalno na razvoj te stroke in delavcev, ki v njej delajo. Naši znanstveni, strokovni in arhivski delavci so registrirani kot raziskovalci pri Raziskovalni skupnosti Slovenije.

Pri ocenjevanju tridesetletnega znanstvenoraziskovalnega dela lahko ugotovimo različne razvojne faze. V prvem desetletju sta bila pozornost in delo – objektivno in subjektivno pogojena – usmerjena časovno na obdobje med obema vojnama, predvsem pa narodnoosvobodilne vojne, deloma pa na izvajanje nalog s področja zbiranja in urejanja arhivskega gradiva ter objavljanja zgodovinskih virov. Opravljeno je bilo pomembno delo in začeto izdajanje vrste zbirak virov. Iz dveh razlogov je inštitut posvečal objavljanju virov posebno skrb – olajšati je hotel delo raziskoval-

cem in zaradi spoznanja, da mora za dokumente, nastale v vojnih okoliščinah, zbrati tudi pojasnila pri udeležencih, dokler so še živi in se spominjajo. Inštitut je v sodelovanju z Vojaškim zgodovinskim inštitutom JLA nadaljeval izdajanje v slovenščini Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov – VI. del – Borbe v Sloveniji, ki ga je začel izdajati Zgodovinski arhiv CK ZKS. Do danes je izšlo 17 knjig, pripravljeni sta še dve – s tem bi bila obsežna edicija tudi zaključena – vendar zaradi težav v slovenskem založništvu ne moremo vplivati, da bi čimprej izšli. Skupaj z Muzejem ljudske revolucije Slovenije so inštitutovi sodelavci pripravili izdajo zbornika Fotografski dokumenti o boju KPS v petih knjigah. Žal se je nadaljevanje izdajanja tega zanimivega zbornika zaradi finančnih težav ustavilo. Leta 1962 smo začeli izdajati pomembno serijo virov Dokumenti ljudske revolucije Slovenije, izšlo je 7 knjig, v pripravi sta še dve. Objavljeni bodo dokumenti, nastali do kapitulacije Italije, za čas po njej pa načrtujemo tematske zbornike virov iz te problematike. Sredi 70-ih let je bila načrtovana zbirka virov iz obdobja med obema vojnama pod skupnim naslovom Viri za zgodovino KPJ na Slovenskem, objavljena pa do sedaj samo ena knjiga Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921. Pripravljena pa sta še dva rokopisa zbirk virov o IV. pokrajinski konferenci KPJ za Slovenijo v Goričanah in razprav o nacionalnem vprašanju leta 1923 v KPJ. Inštitutovi sodelavci – zlasti v zadnjih letih sodelujejo tudi pri izdajah zbranih del Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Inštitut je v celoti prevzel pripravo zbranih del Edvarda Kardelja, s teksti nastalimi v letih 1928 do 1945. Do sedaj smo pripravili pet knjig, načrtujemo jih še štiri. V letu 1984 smo začeli pripravljati zbirko virov za zgodovino narodnega izdajstva in kontrarevolucije na Slovenskem v šestih knjigah. Prva bo predvidoma izšla naslednje leto. Inštitutovi delavci so pripravili korespondenco Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča z naslovom Jesen 1942, Vire o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945 ter Fašisti brez krinke: dokumenti 1941–1942. V inštitutovi reviji, drugih strokovnih revijah in samostojnih publikacijah pa redno objavljamo posamezne manjše skupine virov.

Veliko pozornost je inštitut posvečal, resda bolj v prvih dvajsetih letih kot zadnje desetletje, pripravi drugih dokumentarnih pripomočkov, kot so bibliografije in kronologije. V samostojni publikaciji je objavljeno Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945–1959, nadaljevanje do leta 1968 pa v inštitutovi reviji. Po inštitutovem naročilu je bila pripravljena in objavljena bibliografija slovenskega socialističnega (za čas od 1868 do 1920) in marksističnega tiska (za čas od 1920 do 1941). Končujemo pa obsežno bibliografijo člankov o delavskem gibanju na Slovenskem iz slovenskih časnikov in časopisov v letih 1917–1941. Objavljena je samo za leto 1917, uporabnikom pa je v celoti dostopna v kartotečni obliki s skoraj 71.000 enotami. Narejenih je bilo tudi nekaj specialnih bibliografskih pregledov, ki so že ali še bodo objavljeni v inštitutovi reviji. Objavljeni so bili trije obsežnejši kronološki pregledi zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem med obema vojnama, delavskega gibanja na Slovenskem od leta 1867 do 1968 in naprednega delavskega gibanja na Slovenskem od 1868 do 1980.

Programska in delovna ozkost prvega desetletja je bila ob družbenem soglasju presežena. Na posvetovanju ob 25-letnici partizanskega Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS in 10-letnici našega inštituta se je jasno pokazalo, da je perspektiva inštituta le v širitvi delovnega programa, in to časovno, problemsko in prostorsko. Grozilo je, da postane inštitut namesto znanstvene ustanove z nujno spremljajočo vlogo dokumentacijsko-informacijskega središča servisni zavod za potrebe trenutnih političnih, propagandnih in publicističnih potreb in interesov. Jasno je postalo, da je potrebno posvečati večjo pozornost tudi osnovnim znanstvenim raziskavam, ki so morale pokrivati obdobje od začetkov delavskega gibanja na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, po letu 1918 pa v širitvi raziskav na zgodovino slovenskega naroda v celoti na vsem njegovem etničnem ozemlju, to je v politični, gospodarski, družbeni in kulturni dimenziji. Tako zastavljeni delovni program raziskovanja novejše zgodovine Slovencev je terjal izdelavo dolgoročnih znanstvenih načrtov. V letu 1973 je bil najprej pripravljen raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945, v naslednjem letu Zgodovina delavskega gibanja od začetkov do leta 1918 ter kot zadnji leta 1978 interdisciplinarni raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1945–1976. Načrtovali smo, da bomo napisali nekaj deset tematskih monografij, preglede posameznih obdobj ter opravljali vse potrebne naloge na področju ureditve in zbiranja zgodovinske dokumentacije. Končni cilj teh dolgoročno zastavljenih raziskovalnih načrtov je znanstvena sinteza zgodovinskega razvoja delavskega gibanja za čas do leta 1918, za obdobje od konca prve svetovne vojne pa razvoja slovenskega naroda na vsem njegovem narodnem ozemlju. Uresničevanje teh načrtov poteka počasneje, kot smo predvidevali in kot bi bilo potrebno. To zlasti velja za pisanje nujno potrebnih zaokroženih pregledov posameznih obdobj. Sredi začetnih priprav je ostal načrt pisanja zgodovine Slovencev v 20. stoletju, čeprav se zgodovinarji zavedamo, kako bi takšen pregled potrebovali. Vrsta monografij, ki so izšle v knjižni obliki in obsežnejše razprave objavljene v strokovnih revijah, pa vendarle dokazujejo, da delo poteka kontinuirano.

Raziskovalno delo poteka v štirih zaokroženih obdobjih, obdobju pred prvo svetovno vojno, obdobju med obema vojnama, obdobju druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja ter obdobju po osvoboditvi leta 1945. Ob ustanovitvi je imel inštitut raziskovalce, ki so proučevali politični razvoj med obema vojnama in narodnoosvobodilni boj, za raziskovanje vse ostale obširne problematike si je kader moral usposobiti in se je delo na nekaterih področjih začelo precej pozneje, kot so si to želeli ob ustanovitvi. To velja zlasti za raziskovanje zgodovinskega razvoja po drugi svetovni vojni, ko smo prve raziskovalce dobili šele petnajst let po ustanovitvi inštituta. Danes trije raziskovalci proučujejo obdobje do konca prve svetovne vojne, sedem zgodovino Slovencev med obema vojnama, šest raziskovalcev in sedem arhivistov zgodovino narodnoosvobodilnega boja in druge svetovne vojne ter štirje zgodovino po letu 1945. Za nestrpne malo prepočasi, vendar nam je uspelo postopoma zagotavljati enakomernejše raziskovanje novejše zgodovine, zlasti na področjih, ki so bila v slovenskem zgodovinopisju dokaj zanemarjena. Mislim predvsem na temeljne raziskave iz gospodarske, družbene in kulturne zgodovi-

ne. Tako se danes ukvarja s temeljnimi raziskavami politične zgodovine vseh obdobij dvanajst raziskovalcev, gospodarske in družbene zgodovine šest in kulturne zgodovine dva raziskovalca.

Iz zgodovine do konca prve svetovne vojne so raziskovalci raziskovali posamezne probleme iz gospodarske zgodovine kot so zgodovina industrializacije od začetka osemnajstega stoletja do leta 1918, razvoj premogovništva in železarstva na Slovenskem, obdavčenje slovenskega kmeta, iz politične in družbene pa socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem, v Ljubljani, socialistično delavsko gibanje med Slovenci v Trstu na prelomu 19. stoletja in 20. stoletja, socialno demokracijo in njen odnos do nacionalnega vprašanja, razvoj delavstva na Slovenskem pred prvo svetovno vojno, končujemo pregled socialističnega delavskega gibanja na Slovenskem od začetkov do konca prve svetovne vojne. Na novo smo začeli z raziskavo o industrializaciji Slovenije v letih 1870–1918 ter raziskavo iz zgodovine vsakdanjega življenja o hišni posesti in stanovanjski kulturi v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja in začetka 20. stoletja. Pripravljamo monografijo o življenju in delu Albina Prepeluha – Abditusa.

Iz obdobja med obema vojnama so raziskovalci obdelali gospodarstvo v Sloveniji do leta 1924, tekstilno industrijo in delavsko gibanje med tekstilnimi delavci, gnotni in socialni položaj delavstva v Sloveniji, sindikate in socialno politiko v Sloveniji med leti 1925 in 1941, zadolževanje kmečkih gospodarstev, ustanovitev KPJ v Sloveniji, revolucionarno delavsko gibanje v letih 1921–1924, položaj primorskih Slovencev pod italijansko zasedbo 1918–1921, politično življenje primorskih Slovencev 1921–1928, ilegalni protifašistični odpor v Julijski krajini, primorske Slovence pod fašizmom, ljudsko-frontno gibanje v Sloveniji v letih 1935–1941, krščanski socializem v letih 1929–1941 in pot krščanskih socialistov v OF, prvi kongres KPS leta 1937, prispevek slovenskih komunistov k teoriji in politiki KPS v letih 1920–1941, problem samoodločbe narodov v slovenskih politiki 1923–1929, nacionalno vprašanje v mislih in dejanjih slovenske politike 1924–1929, prestrukturiranje političnega življenja pri Slovencih 1929–1941, delovanje kulturno prosvetnih organizacij slovenskih delavskih strank med leti 1918 in 1929. Tečejo pa še raziskave o industrializaciji Slovenije in družbenih spremembah v okviru stare Jugoslavije, nastanku jugoslovanske države, nacionalnem vprašanju in slovenskem unitarnem taboru v Kraljevini SHS ter razvoju in dejavnosti mladinskih organizacij in gibanj 1935–1945.

Obsežen je seznam najpomembnejših opravljenih raziskav iz obdobja druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja. Inštitutovi delavci so raziskali okupacijske sisteme na Slovenskem, nacistično raznarodovalno politiko, zločine nemškega in italijanskega okupatorja, politični in socialni izvor slovenskih partizanov leta 1941 ter rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev, narodnoosvobodilni boj v Slovenskem Primorju 1941–1943, značilnosti in posebnosti narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem in Štajerskem, organizacijski razvoj KPS, množične protifašistične organizacije v Ljubljani jeseni 1941 in pozimi 1941–1942, Radio OF–Kričac, delo-

vanje in vlogo slovenskih železničarjev v NOB v ljubljanski pokrajini do italijanske kapitulacije, I. štajerski bataljon, Rašiško četo, Gregorčičevo brigado, kapitulacijo Italije in narodnoosvobodilni boj v Sloveniji jeseni 1943, razvoj mladinskega protifašističnega gibanja v Sloveniji v letih 1941–1945, razvoj ljudske oblasti na Slovenskem 1941–1945 in Primorskem 1941–1947, partizanske tiskarne na Slovenskem, partizanske ciklostilne tehnike na Primorskem, rast in razvoj partizanskega tiska, partizansko dramatiko, prve stike slovenskih partizanov z zavezniškimi poveljstvi, jugoslovansko–britanske odnose, delovanje zavezniških vojaških misij in obveščevalnih služb na Slovenskem, poljedelstvo in prehrano v Sloveniji med drugo svetovno vojno, Slovence v okupatorjevih zaporih in taboriščih v okviru jugoslovanskega projekta Jugoslavani v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih in odporniških gibanjih evropskih držav v času druge svetovne vojne, slovensko domobranstvo. Nedokončane pa so še raziskave o temeljnih značilnostih, problemih in razsežnostih NOB na Slovenskem 1941–1945, mednarodnem položaju Jugoslavije v drugi svetovni vojni, pregled zgodovine KPS v času NOB, delavska enotnost v NOB ter o delu komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev o nasilnem odvzemu osebne svobode na Slovenskem med drugo svetovno vojno.

Raziskave povojnega obdobja so bile sprva časovno omejene predvsem na prva leta po osvoboditvi, sedaj pa postopoma segajo tudi že v drugo desetletje. Delavci inštituta so raziskovali razvoj ljudske oblasti na Slovenskem 1945–1947, začetke samoupravljanja na Slovenskem 1950–1953, koncepte političnega življenja in politično življenje v Sloveniji 1945–1952, razvoj gospodarstva v Sloveniji od 1945 do prve petletke, družbeno ekonomski razvoj Slovenije v prvem obdobju po osvoboditvi ter gospodarski polet v Sloveniji v petdesetih letih in spremembe socialne strukture prebivalstva. Nadaljujejo pa raziskave o političnem razvoju Slovenije 1945–1952, razvoju družbeno–ekonomskega sistema v Sloveniji v obdobju prve petletke, kapitalni in ključni kapitalni graditvi v Sloveniji 1946–1956 ter kulturni politiki in kulturnem ustvarjanju na Slovenskem v letih 1945–1959.

Bibliografija objavljenih del vseh inštitutovih delavcev, ki jo predstavljamo javnosti, kaže, da rezultate raziskav sproti objavljamo in je izjemno obsežna. V celoti šteje 3213 bibliografskih enot, od tega je 156 samostojnih publikacij, 682 znanstvenih razprav in 1086 strokovnih člankov, drugo so ocene, poročila, biografije. Pomembno vlogo pri tem ima inštitutova revija. Prvih petindvajset letnikov je izšla z naslovom *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. V letu 1985 pa so samoupravni organi revijo preimenovali v *Prispevki za novejšo zgodovino* in tako uskladili ime revije z njeno vsebino. Skupno je izšlo 28 letnikov v 25 zvezkih (leta 1964 revija ni izšla, štirikrat pa sta dva letnika v enem zvezku) na skoraj 8.800 straneh. Bibliografija revije je bila leta 1980 objavljena za prvih dvajset letnikov, leta 1986 pa še za naslednjih pet letnikov. Objavljamo znanstvene razprave, strokovne članke, ocene, poročila, historično dokumentacijo, bibliografije. Odprta je tudi za sodelavce zunaj našega inštituta in iz tujine s prispevki iz zgodovine 19. in 20. stoletja.

Drug način seznanjanja javnosti z rezultati našega dela so znanstvena posvetovanja, kongresi, okrogle mize. Navedla bom samo znanstvena posvetovanja, ki jih je sam ali v sodelovanju z drugimi ustanovami pripravil inštitut. Skupaj jih je bilo dvanajst. Leta 1966 smo pripravili posveta ob 25-letnici ustanovitve OF in naslednje leto ob 50-letnici oktobrske revolucije in 30-letnici prvega kongresa KPS. Gradivo s teh posvetov je izšlo v inštitutovi reviji. Leta 1969 smo organizirali že omejnjeni znanstveni posvet ob 25-letnici partizanskega Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS in 10-letnici našega inštituta. Referati so bili objavljeni v naši reviji *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. Leta 1974 je inštitut skupaj s Filozofsko fakulteto, Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter Zgodovinskim društvom za Slovenijo pripravil znanstveno posvetovanje o revolucionarnem delavskem gibanju v letih 1921–1924 in leto kasneje še posvetovanje o osvoboditvi Slovenije 1945. Leta 1981 smo ob 40-letnici ustanovitve OF in vstaje imeli posvetovanje z naslovom *Narodna in socialna politika v slovenski zgodovini* in referate objavili v naši reviji. Leta 1986 smo sodelovali v pripravah mednarodnega znanstvenega posveta. Skupaj z Institutom Gramsci v Furlaniji–Julijski krajini, Deželnim inštitutom za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji–Julijski krajini, Centrom za idejno in teoretično delo Vladimir Bakarić iz Zagreba in Centrom za zgodovinske raziskave Unije Italijanov Istre in Reke v Rovinju smo organizirali posvet z naslovom *Trst leta 1941–1947: od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne konference*. Vsi referati so izšli v posebnem zborniku. Leta 1987 smo skupaj z univerzama v Ljubljani in Mariboru, Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter Marksističnim centrom CK ZKS pripravili posvet ob 50-letnici ustanovnega kongresa KPS na Čebinah. Referati in diskusije so bili objavljeni v samostojni publikaciji. Tega leta smo sodelovali še pri pripravi dveh odmevnih okroglih miz ob 70-letnici smrti Janeza Evangelista Kreka in 50-letnici smrti Albina Prepeluha–Abditusa. V letu 1988 smo bili soorganizatorji dveh znanstvenih posvetov. Skupaj s sekcijo za sodobno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije smo pripravili okroglo mizo o vprašanih zgodovinskega razvoja v Sloveniji v desetletju 1948–1958 ter skupaj z ljubljanskim svetom Zveze sindikatov Slovenije okroglo mizo ob 120-letnici ustanovitve izobraževalnega društva tiskarjev kot začetkom sindikalnega gibanja na Slovenskem. Referate z obeh posvetovanj je objavila revija *Borec*.

Število referatov, koreferatov in diskusij, ki so jih na svetovnih kongresih, kongresih jugoslovanskih zgodovinarjev, na zborovanju slovenskih zgodovinarjev in na številnih mednarodnih, jugoslovanskih in domačih znanstvenih posvetovanjih podali naši znanstveni in strokovni delavci, šteje v desetine. Podrobnejša informacija o tej vrsti dejavnosti je razvidna iz objavljenih biografij v tej publikaciji. Iz njih je razvidno tudi vse drugo delo, ki ga opravljamo, bodisi da je to sodelovanje v znanstvenoraziskovalnih in strokovnih projektih drugih ustanov, založb, družbenopolitičnih organizacij, muzejih in arhivih, bodisi da so to članstva v uredniških strokovnih revij in izdajateljskih svetih, žirijah za nagrade ter strokovnih komisijah in svetih s področja zgodovine. Posebej pa naj le omenim sodelovanje inštitutovih

delavcev pri pripravi Enciklopedije Slovenije – kot urednikov za posamezna obdobja in piscev gesel, Enciklopedije Jugoslavije in Slovenskega biografskega leksikona, kjer je opravljeno zelo obsežno delo.

Posebno skrbno je inštitut vsa leta po svoji ustanovitvi gojil stike s sorodnimi ustanovami in univerzami v tujini. To se nam danes še kako obrestuje. Brez teh tesnih delovnih in prijateljskih povezav bi ostali brez osnovnih informacij o delu naših kolegov v tujini. Tako nam je omogočeno, sicer ne v obsegu, kot bi želeli, da še dobivamo v dar ali v zamenjavo, strokovno literaturo in periodiko. Posebej dragoceni so nam ti stiki tudi zato, ker nam omogočajo objavljanje naših del v tujini. Za nas je pomembno članstvo v mednarodni konferenci za zgodovino delavskega gibanja v Linzu, kjer sodelujemo tudi z referati ter članstva v mednarodnih zgodovinskih komisijah v okviru Zveze zgodovinskih društev Slovenije in Jugoslavije in v komiteju za zgodovino druge svetovne vojne. Z zbiranjem gradiva za raziskave naše preteklosti, ki ga hranijo tuji arhivi v Londonu, na Dunaju, v Koblenzu, Gradcu, Rimu, Trstu, Washingtonu in drugod smo spletli še dodatno mrežo neposrednih stikov. Zato nas še bolj boli dejstvo – vse tako kaže – da se bo to delo popolnoma ustavilo. Lahko kdo reče, da ga bomo pač nadaljevali v materialno bolj ugodnih prihodnjih časih. Zavedati pa se moramo, da to ogroža kontinuiteto raziskovalnega dela in s tem za nedoločen čas odlaga uresničitev naših dolgoročnih razskovalnih načrtov.

Posebej omenjam sodelovanje s sorodnimi inštitucijami v sosedstvu, to je v Celovcu, Trstu in Vidmu, ker so to preko njih tudi neposredni stiki in pomoč naši narodnosti, živeči onstran naših državnih meja. To sodelovanje, ki terja tudi skupne raziskave, more in mora po eni strani obogatiti naše zgodovinopisje, po drugi utrjevati zgodovinske korenine ogrožene narodnosti in ne nazadnje preprečiti enostransko vedenje o skupni zgodovinski preteklosti sosednjih držav.

Informacijsko dokumentacijsko središče v najširšem pomenu besede sta inštitutov bogat arhiv in knjižnica. Arhivsko gradivo, ki ga je inštitut ob ustanovitvi dobil, je začel zbirati še Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS. Večina zbranega gradiva je iz obdobja narodnoosvobodilne vojne in strokovnjaki upravičeno opozarjajo, da je to verjetno največji arhiv o osvobodilnem boju kakšnega naroda v Evropi v drugi svetovni vojni. Gradivo, ki ga hranimo, poskušamo po najboljših močeh dopolnjevati, bodisi z gradivom, ki ga odkupujemo ali dobimo v dar – pogosto so to le še drobci, bodisi s kopijami in mikrofilmi gradiva iz tujih arhivov, nemških, italijanskih, angleških, ameriških. Arhivski delavci našega inštituta to gradivo urejajo in popisujejo ter skrbijo, da ga ohranijo. Uporabnikov tega gradiva je glede na obseg fondov precej več kot v drugih arhivih. Zbirajo gradivo za pripravo monografij, kronik, pregledov, člankov. Zanimivo je, da narašča število študentov in dijakov srednjih, višjih in visokih šol ter tujih državljanov. Na razpolago so jim popisi fondov, kartoteke in drugi pripomočki. Arhivski delavci pa pospešeno pripravljajo vodnik po fondih našega arhiva. Zaradi velike uporabe in obrabe gradiva smo do sedaj posneli 1.700.000 mikrofilmskih posnetkov gradiva, preko 32.000 listov dokumentov smo laminirali in konzervirali. Najbolj uporabljano gra-

divo je uporabnikom na voljo v kseroks kopijah. Pomemben del dejavnosti našega arhiva je upravna naloga arhivskih delavcev pri pripravi in iskanju podatkov za izdajanje potrdil o udeležbi in sodelovanju v narodnoosvobodilnem boju, narodnoosvobodilnem gibanju, aretacijah, zaporih, internacijah, vojnem ujetništvu, ranitvah in zdravljenju v partizanskih bolnišnicah. V zadnjih letih pa arhivski delavci vedno intenzivneje sodelujejo v znanstveno raziskovalnem delu, zlasti pri pripravah že omenjenih edicij virov.

Knjižnica inštituta je strokovna in javna. V njej imamo danes več kot 23.000 zvezkov knjig in periodike ter približno 23.000 zvezkov knjig in periodike t.i. nacističnega fonda, v katerem pa je samo ena tretjina enot katalogiziranih. Knjižni fond je začel nastajati v Znanstvenem inštitutu pri predsedstvu SNOS za njegove raziskovalne potrebe in delo se je nadaljevalo po vojni z izbiranjem knjižničnega gradiva iz okupatorjevih šolskih in drugih knjižnic. Šele po ustanovitvi inštituta smo začeli sistematično nabavljati literaturo z našega delovnega področja. Združitve knjižnice Fakultete za sociologijo politične vede in novinarstvo in Sociološke knjižnice v Osrednjo družboslovno knjižnico Jože Goričar in izselitev fondov Sociološke knjižnice iz prostorov v naši stavbi je močno prizadela raziskovalce našega inštituta, ki so bili najpomembnejši uporabniki t.i. historičnega fonda te knjižnice. Nekoliko smo to stisko ublažili s sklenitvijo samoupravnega sporazuma o medbibliotečni izposoji za nedoločen čas dela fonda časopisov, časnikov in revij, ki so izhajali do leta 1945. Sami redno naročamo 120 naslovov strokovne in druge periodike, od tega kar 72 tujih revij. Enaintrideset tujih revij dobivamo z zamenjavo za našo revijo *Prispevki za novejšo zgodovino*. Letno kupimo med 350 in 600 novih knjig. Naša knjižnica je vključena v medbibliotečno izposajo. Vodimo referalne podatke za vse naše sedanje in nekdanje delavce. Načrtno pregledujemo domače in tuje strokovne revije ter analitično dokumentiramo razprave in članke o novejši slovenski zgodovini. V zadnjih letih si prizadevamo, da bi posodobili našo informacijsko-dokumentacijsko dejavnost na področju novejše zgodovine. Načrtujemo, da bodo postopoma podatki tudi računalniško dostopni našim uporabnikom.

S to številko inštitutove revije dajemo strokovni in drugi javnosti na vpogled in v oceno opravljeno delo. Brez lažne skromnosti, razvili smo se v osrednjo slovensko znanstveno ustanovo za raziskovanje sodobne slovenske zgodovine. Govoriti o načrtih, ko se slovenski znanosti ponovno obetajo mračni časi, je lahko donkihotski posel. Pa vseeno: mislim, da je dozorel čas, da po skoraj poldrugem desetletju dobro ponovno pregledamo in premislimo naloge, ki smo si jih zastavili v dolgoročnih raziskovalnih načrtih in jih, če bo potrebno, popravimo in dopolnimo. Tega dela seveda ne bomo opravili sami, ampak znotraj širšega dogovora z vsemi slovenskimi zgodovinarji, ki raziskujejo novejšo zgodovino Slovencev. To delo bo še posebej zamudno, ker smo danes v položaju, ko smo, eni hote, drugi prisiljeni, zaradi načina financiranja znanstveno raziskovalnega dela, opustili skupno načrtovanje in koordiniranje raziskovalnega dela, oziroma je večkrat zgolj formalno. Mogoče pa bomo le spoznali, nekateri na inštitutu smo, da bi bilo za razvoj ne samo našega inštituta, ampak slovenskega zgodovinopisja v celoti, dobro premisliti o združitvi vseh zgodovinarskih sil v inštitut za raziskovanje zgodovine slovenskega naroda.

